

Fjärrundervisning

Andra redovisningen av regeringsuppdrag enligt regleringsbrev 2015

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	2
Fjärrundervisning hos en liten andel av alla huvudmän och skolor	2
Försöksverksamheten ger inte tillräckligt underlag för utvärdering	2
Läraren viktigast för fjärrundervisningens kvalitet.....	3
Synen på handledarens uppgift varierar.....	3
Mer ansvar och koncentration, enligt elever.....	3
1 Inledning.....	4
Skolverkets tidigare delredovisning	4
Ändrade förutsättningar för Skolverkets bedömning.....	4
Rapportens syfte och frågeställningar	5
Metod och källor	6
Slutredovisningen.....	6
2 Bestämmelser om fjärrundervisning.....	7
Den reguljära fjärrundervisningen	7
Försöksverksamheten med fjärrundervisning.....	7
3 Omfattning av reguljär fjärrundervisning och försöksverksamhet	9
Begränsat antal skolenheter hade reguljär fjärrundervisning våren 2017.....	9
Ett fåtal elever på skolenheterna deltog.....	12
Vanligast i modersmålsundervisning	12
Flertalet utan fjärrundervisning anger att det inte fanns behov	12
Förekom i viss utsträckning även innan hösten 2015.....	13
Fortsatt lågt deltagande i försöksverksamheten	13
4 Utförare från egen eller annan organisation	15
Ämnet och lärartillgången påverkar vem som utför fjärrundervisningen.....	15
Förekommer önskemål om statligt ansvar för tillgången på fjärrundervisning ..	16
5 Faktorer som påverkar fjärrundervisningens kvalitet.....	17
Läraren viktigast för fjärrundervisningens kvalitet.....	17
Utveckling och fysiska träffar handlar om flera faktorer	19
Basbehovet är tillräckligt bra teknik och infrastruktur	20
För stora grupper kan äventyra kvaliteten.....	20
Organisatoriska förutsättningar har betydelse	20
6 Handledarens uppgifter.....	22
Handledarna viktiga för att få igång en fjärrlektion	22
Mindre nytta av handledare som inte behärskar ett modersmål	24
7 Elevers erfarenheter.....	25
Större krav på ansvar och koncentration.....	25
Handledare ger tekniskt stöd.....	25
Fysiska möten har betydelse.....	26
Strulig teknik, men det har blivit bättre	26
8 Diskussion	27
Behov av utveckling och förtydliganden	27
Viktigt att följa elevernas faktiska undervisningstid.....	27
Begränsade förutsättningar att uppnå syftet med försöksverksamheten	28
Referenser.....	29

Sammanfattning

Skolverket har fått i uppdrag av regeringen att följa upp och utvärdera hur fjärrundervisning används i grundskolan och gymnasieskolan. I denna andra redovisning av uppdraget ger vi en övergripande bild av den fjärrundervisning som pågick fram till och med vårterminen 2017. Rapporten bygger främst på enkätundersökningar med skolhuvudmän och rektorer, samt intervjuer med företrädare för den försöksverksamhet med fjärrundervisning som pågår till och med juni 2018.

Fjärrundervisning är en interaktiv undervisning som bedrivs med informations- och kommunikationsteknik. Elever och lärare är åtskilda i rum men inte i tid. Fjärrundervisning får anordnas i moderna språk, modersmål, samiska i sameskolan och teckenspråk samt för att ge elever studiehandledning på modersmålet och integrerad samisk undervisning i grundskolan. Sedan höstterminen 2015 är sådan fjärrundervisning (reguljär fjärrundervisning) tillåten under förutsättningar som rapporten redogör för. Därutöver har huvudmän sedan höstterminen 2015 kunnat ansöka om att delta i försöksverksamhet med fjärrundervisning i övriga ämnen.

Fjärrundervisning hos en liten andel av alla huvudmän och skolor

Utifrån de uppgifter som Skolverket har samlat in gör vi bedömningen att den reguljära fjärrundervisningen bedrivs i begränsad omfattning på nationell nivå under vårterminen 2017. Det gäller både mätt som antalet skolor och antalet huvudmän, i relation till hur många skolor och huvudmän det totalt finns i landet.

Vid flertalet skolenheter handlade det om en elev eller ett fåtal elever som deltog i fjärrundervisning. Vanligast var det med fjärrundervisning i modersmål (främst samiska), därefter studiehandledning på modersmål. Det var också vanligast att anlita en kommunal huvudman för fjärrundervisning på entreprenad.

Tre av fyra huvudmän som inte hade fjärrundervisning vårterminen 2017, anger att det inte fanns behov av detta. Kommentarer i enkäterna visar att en del huvudmän och skolor ser över sina förutsättningar att anordna fjärrundervisning framöver. Det finns också kommentarer om att tillgången på fjärrundervisning i till exempel olika minoritetsspråk på entreprenad är otillräcklig.

Försöksverksamheten ger inte tillräckligt underlag för utvärdering

Försöksverksamheten med fjärrundervisning har mycket liten omfattning. Under vårterminen 2017 deltog två gymnasieskolor och två grundskolor i den. Syftet med försöksverksamheten är att få underlag som ger goda förutsättningar att utvärdera fjärrundervisning i fler ämnen än moderna språk, modersmål, samiska i sameskolan och teckenspråk. Skolverket kan konstatera att försöksverksamheten bland annat till följd av den ringa omfattningen inte fyller detta syfte.

Läraren viktigast för fjärrundervisningens kvalitet

Både enkätsvar och intervjuer tyder på att fjärrlärarens kunskaper och erfarenheter har stor betydelse för fjärrundervisningens kvalitet, men också på att fjärrläraren behöver få rätt förutsättningar för att kunna genomföra lektioner med god kvalitet. Bland annat spelar de tekniska och organisatoriska förutsättningarna en stor roll.

Synen på handledarens uppgift varierar

Enligt rektorernas enkätsvar behöver den handledare som ska finnas i lokalen där eleverna befinner sig ha tekniska kunskaper. Rektorerna ser däremot delvis olika på handledarens uppgift om det handlar om fjärrundervisning som används för att ge eleverna studiehandledning på modersmålet eller om det är fjärrundervisning i ett ämne. Men i båda fallen är det en liten andel som anser att handledaren behöver närvara hela lektionen. Skolverket anser att det kan finnas anledning att förtydliga bestämmelserna om handledaren. I enlighet med ett förslag i slutbetänkandet av utredningen om bättre möjligheter till fjärrundervisning och undervisning på entreprenad tycker vi också att det är bra att separera bestämmelserna om studiehandledning från undervisning.¹

Mer ansvar och koncentration, enligt elever

Elever som deltar i försöksverksamheten uppger att fjärrundervisning kräver mer ansvar och koncentration, jämfört med undervisning där läraren finns i klassrummet. Elever vittnar också om dåligt fungerande teknik, som de dock anser ha förbättrats över tid, ju mer fjärrundervisning som har genomförts.

---

¹ SOU 2017:44, *Entreprenad, fjärrundervisning och distansundervisning*.

1 Inledning

Skolverket fick i regleringsbrevet för 2015 i uppdrag av regeringen att följa upp och utvärdera hur fjärrundervisning används inom grundskolan och motsvarande skolformer, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och utbildning vid de särskilda ungdomshemmen.² Uppdraget ska slutrapporteras senast 15 november 2018. Vi lämnar med denna rapport Skolverkets andra redovisning av regeringsuppdraget.

Fjärrundervisning i moderna språk, modersmål, samiska i sameskolan, teckenspråk samt studiehandledning på modersmål och integrerad undervisning i sameskolan är sedan den 1 juli 2015 reglerad i skollag och förordningar.³ Skolverket benämner denna undervisning och handledning som reguljär fjärrundervisning. Den omfattar med andra ord alla språkämnerna förutom svenska och engelska. Försöksverksamhet med fjärrundervisning i andra ämnen är sedan den 5 augusti 2015 reglerad i en särskild förordning som upphör att gälla i juni 2018.⁴ Bestämmelserna om fjärrundervisning är sammanfattade i nästa kapitel.

Skolverkets tidigare delredovisning

Skolverket lämnade en delredovisning av försöksverksamheten med fjärrundervisning i februari 2017.⁵ Där redovisar vi att få huvudmän ansökt om att delta i försöksverksamheten, och ännu färre har blivit beviljade. Orsaker till avslagen är bland andra att ansökan avser reguljär fjärrundervisning, eller att huvudmannen inte kan garantera undervisningens kvalitet. Alla som blivit beviljade att delta, har inte startat någon fjärrundervisning. Det beror bland annat på att skolor har anställt behöriga lärare och därmed inte uppfyller kraven för att delta i försöksverksamheten, och att lärare som varit tänkta att genomföra fjärrundervisningen har slutat.

Skolverket poängterar i delredovisningen behovet av kontinuitet och utveckling när det gäller fjärrundervisning. Elevers tillgång till utbildning kan påverkas negativt av tiden mellan att försöksverksamheten upphör och fram till ett eventuellt beslut om verksamheten ska bli varaktigt tillåten. Delredovisningen tar också upp att fjärrundervisning inom någon form av regionalt avgränsade områden skulle kunna vara ett sätt att erbjuda elever den utbildning som de har rätt till och ett breddat utbildningsutbud.

Ändrade förutsättningar för Skolverkets bedömning

I den första delredovisningen skrev Skolverket att det fortsatta arbetet med regeringsuppdraget skulle innehålla en breddad och fördjupad analys av fjärrundervisning, både den som pågår inom försöksverksamheten och den övriga fjärrundervisningen. Syftet skulle vara att presentera ett underlag som kan bidra till

---

² Se bilaga 1.

³ 1 kap. 3 § skollagen (2010:800), 5 a kap. och 14 a kap. 3 § skolförordningen (2011:185), 4 a kap. och 13 a kap. 3 § gymnasieförordningen (2010:2039).

⁴ Förordning (2015:481) om försöksverksamhet med fjärrundervisning.

⁵ Skolverket (2017), *Fjärrundervisning. Delredovisning av regeringsuppdrag enligt regleringsbrev 2015*.

en bedömning av under vilka förutsättningar och i vilka ämnen som fjärrundervisning kan bedrivas med god kvalitet.⁶ Enligt regeringsuppdraget ska Skolverket också utvärdera fjärrundervisningens effekter på elevernas kunskapsutveckling och lärares bedömning av elevernas kunskaper.

Sedan dess har förutsättningarna för, eller kanske snarare behovet av, att genomföra analyserna förändrats. Ett under våren 2017 lämnat slutbetänkande från utredningen om bättre möjligheter till fjärrundervisning och undervisning på entreprenad, svarar på många av de frågor som regeringen har gett i uppdrag till Skolverket att besvara.⁷ Möjligheterna att genomföra en utvärdering av försöksverksamheterna har inte heller förbättrats, eftersom antalet huvudmän som ansökt om och blivit beviljade att starta sådana verksamheter har varit fortsatt lågt. Därutöver beskrev vi i den första delredovisningen de forsknings- och utvecklingsprojekt som bland annat följer två av försöksverksamheterna med fjärrundervisning, och som redovisar sina resultat under 2018. Skolverket vill inte i onödan belasta rektorer, lärare och elever på dessa skolor med en egen utvärdering som inte tillför så mycket ytterligare till dem som pågår.

Därför avgränsar Skolverket innehållet i både denna redovisning och slutredovisningen 2018 till ett mindre antal frågor. Vi summerar i den här rapporten de erfarenheter som vunnits i några av försöksverksamheterna med avseende på fjärrundervisningens kvalitet som en förutsättning för elevernas kunskapsutveckling. För ytterligare fördjupad och generaliserbar kunskap menar Skolverket att det behövs forskning inom området.

Rapportens syfte och frågeställningar

Syftet med denna andra redovisning av regeringsuppdraget är att ge en övergripande bild av den *reguljära* fjärrundervisningen, tillsammans med kompletterande kunskaper om försöksverksamheten med fjärrundervisning som pågick fram till och med vårterminen 2017.

Den här rapporten behandlar följande frågor:

- I vilken omfattning och i vilka ämnen bedriver huvudmän och skolor reguljär fjärrundervisning respektive försöksverksamhet med fjärrundervisning?
- I vilken utsträckning bedriver huvudmän och skolor reguljär fjärrundervisning inom den egna organisationen respektive på entreprenad?
- Vilka erfarenheter går att dra hittills om reguljär fjärrundervisning respektive försöksverksamhet med fjärrundervisning, med avseende på undervisningens kvalitet och handledarens betydelse?

---

⁶ Skolverket (2017), *Fjärrundervisning. Delredovisning av regeringsuppdrag enligt regleringsbrev 2015*.

⁷ SOU 2017:44, *Entreprenad, fjärrundervisning och distansundervisning*.

Metod och källor

Enkätundersökningar om reguljär fjärrundervisning

För att kartlägga förekomsten av fjärrundervisning, och i vilken utsträckning huvudmän och skolor bedriver den inom sin organisation eller på entreprenad, genomförde Skolverket under våren 2017 två enkätundersökningar. Det är den första kartläggningen av detta slag som är gjord sedan fjärrundervisning blev reglerad i skollagen. Kartläggningen omfattade inte försöksverksamheten eftersom vi följer upp den löpande.

Den första enkäten gick ut till samtliga skolhuvudmän (på förvaltningsnivå eller motsvarande) för grundskolor och gymnasieskolor med en fråga om de hade skolor som använde fjärrundervisning under vårterminen 2017, och i så fall vilka.⁸ Den andra enkäten ställdes till rektorer för de skolor (skolenheter) som enligt huvudmännen i den första enkäten bedrev fjärrundervisning under vårterminen 2017.

Uppföljning av försöksverksamhet med fjärrundervisning

Det material som vi redovisar utöver enkätresultaten handlar huvudsakligen om försöksverksamheten med fjärrundervisning. Rapporten redogör för antalet ansökningar till försöksverksamheten till och med vårterminen 2017, antalet som Skolverket har beviljat respektive nekat och antalet verksamheter som har startat, och i vilka ämnen. Skolverket har även genomfört intervjuer med företrädare för skolförvaltningar, rektorer, fjärrlärare, handledare och elever, observerat lektioner, talat med representanter för olika organisationer, samt deltagit i seminarier och konferenser om fjärrundervisning.⁹

Slutredovisningen

Mot bakgrund av de ändrade förutsättningar som vi redogjort för ovan, avser Skolverket att ta upp följande i slutredovisningen:

- En summering av försöksverksamheternas omfattning och erfarenheter från dem mellan 2016 och 2018
- En kartläggning av förekomsten av fjärrundervisning inom grundsärskolan, gymnasiesärskolan, specialskolan och utbildningen vid de särskilda ungdomshemmen
- En bedömning av hur möjligheten till fjärrundervisning påverkar huvudmannens incitament att anställa behöriga lärare

---

⁸ Enkäten omfattar inte skolformerna sameskolan, specialskolan, grundsärskolan och gymnasiesärskolan samt utbildning vid de särskilda ungdomshemmen. Sameskolan följs upp av Sameskolstyrelsen enligt ett särskilt regeringsuppdrag, till vilket vi hänvisar i rapporten. Övriga nämnda skolformer och verksamheter återkommer Skolverket till i slutredovisningen av regeringsuppdraget.

⁹ Samtliga uppföljningsaktiviteter av detta slag som vi genomfört finns i bilaga 2.

2 Bestämmelser om fjärrundervisning

Med fjärrundervisning menas i det svenska regelverket interaktiv undervisning som bedrivs med informations- och kommunikationsteknik där elever och läraren är åtskilda i rum men inte i tid. Fjärrundervisning innebär att lärare och elever befinner sig i olika lokaler när undervisningen sker. Fjälläraren bedriver sin undervisning från en annan plats, men elever och lärare har direktkontakt med varandra. Fjärrundervisning skiljer sig från det som vi i Sverige vanligen avser med distansundervisning.¹⁰

Den reguljära fjärrundervisningen

Några av de viktigaste bestämmelserna för den reguljära fjärrundervisningen är:¹¹

- Fjärrundervisning får anordnas för elever i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan.
- Fjärrundervisning får anordnas i moderna språk, modersmål, samiska i sameskolan och teckenspråk, samt för att ge elever studiehjälp på modersmål och integrerad samisk undervisning.
- Fjärrundervisning får genomföras endast om det inte finns någon behörig lärare på skolenheten (med undantag för studiehjälp på modersmål och integrerad samisk undervisning) eller om elevunderlaget är otillräckligt.
- För all fjärrundervisning ska det finnas en handledare närvarande i den lokal där eleverna befinner sig.
- Fjärrundervisning får endast ske mellan skolenheter som tillhör samma huvudman. Ett undantag är modersmål och studiehjälp på modersmål som från och med augusti 2016 får bedrivas på entreprenad av en annan huvudman, samt teckenspråk, samiska eller integrerad samisk undervisning som får utföras av staten.

Försöksverksamheten med fjärrundervisning

Sedan januari 2016 och till och med juni 2018 får fjärrundervisning bedrivas som försöksverksamhet i alla andra ämnen än moderna språk, modersmål, samiska i sameskolan och teckenspråk. Syftet med försöksverksamheten är att få ett

---

¹⁰ Definitionerna av fjärrundervisning och distansundervisning skiljer sig åt mellan länder. SOU 2012:76, s. 218, *Utbildning för elever i samskolor och fjärr- och distansundervisning*, beskriver distansundervisning som att eleven och läraren inte bara är åtskilda i rummet (som i fjärrundervisning) utan också i tiden. Undervisningen ges genom en digital plattform, på vilken olika arbetsuppgifter finns som eleven ska utföra. Eleven bestämmer själv när under dagen han eller hon ska utföra sitt skolarbete. Eleven är inte alltid i skolans lokaler utan kan i vissa fall få distansundervisning i sitt hem. Någon undervisning med direktkontakt mellan lärare och elev sker sällan. Kontakt mellan lärare och elev sker ofta genom chatt, telefon, mail med mera.

Distansundervisning är inte reglerad i skollag eller förordning.

¹¹ 5 a kap. skolförordningen (2011:185), 4 a kap. gymnasieförordningen (2010:2039) och 23 kap. 4 § skollagen (2010:800).

underlag som ger goda förutsättningar att utvärdera fjärrundervisning i fler ämnen än de som är föreskrivna i skolförordningen och gymnasieförordningen.

Huvudmän har fått ansöka till Skolverket om att delta i försöksverksamheten vid två tillfällen per läsår.¹² Skolverket har beslutat vilka skolenheter som får delta, och i vilka ämnen eller kurser de får bedriva fjärrundervisning. Fjärrundervisningen får bara utgöra en mindre del av den undervisning som eleven får i sin utbildning, och får beviljas om huvudmannen kan säkerställa kvaliteten i undervisningen. I övrigt gäller samma bestämmelser som för den reguljära fjärrundervisningen. Det innebär att försöksverksamhet enbart får anordnas om det inte finns någon behörig lärare på skolenheten eller om elevunderlaget är otillräckligt, att det ska finnas en handledare närvarande i den lokal där eleverna befinner sig, och att fjärrundervisning endast får ske mellan skolenheter som tillhör samma huvudman.¹³

---

¹² Den sista ansökningsomgången till försöksverksamheten gick ut 15 september 2017 och avser endast vårterminen 2018 eftersom förordningen upphör att gälla därefter. Besked på denna ansökan lämnas i oktober 2017.

¹³ 4 § förordning (2015:481) om försöksverksamhet med fjärrundervisning.

3 Omfattning av reguljär fjärrundervisning och försöksverksamhet

I detta kapitel redovisar Skolverket uppgifter som pekar på att endast en liten andel av landets grundskolor och gymnasieskolor bedrev någon form av fjärrundervisning under vårterminen 2017. Inom den reguljära fjärrundervisningen handlade det vanligen om att en elev eller ett fåtal elever deltog i fjärrundervisning på en skolenhet. Inom försöksverksamheten varierade gruppstorlekarna från enstaka elever till över tjugo.

För fjärrundervisning i moderna språk, modersmål och teckenspråk samt i studiehandledning på modersmål och integrerad samisk undervisning kan vi inte ge en heltäckande bild av omfattningen på nationell nivå. Det beror på bortfall av svar i enkätundersökningarna samt, i viss mån, kvaliteten i respondenternas svar.

För försöksverksamheten i övriga ämnen har vi en komplett bild. Bilden bygger på de ansökningar som Skolverket beviljat och från uppdaterad information från huvudmännen i vilken mån de hade verksamheter igång under vårterminen 2017.

Begränsat antal skolenheter hade reguljär fjärrundervisning våren 2017

Svarsfrekvensen på Skolverkets enkät som gick ut till samtliga kommunala och enskilda huvudmän för grundskolor och gymnasieskolor är 76 procent. Av dem som besvarade enkäten anger en av tio huvudmän att fjärrundervisning under vårterminen 2017 förekom på en eller flera av sina skolenheter.¹⁴ Andelen är lika stor bland huvudmän för grundskolor som för gymnasieskolor (motsvarande 67 respektive 34 huvudmän, det vill säga totalt 101 huvudmän).¹⁵ Tre procent av huvudmännen svarar att de inte vet om det förekom fjärrundervisning på enheterna. Resten, alltså 87 procent, svarar att fjärrundervisning inte förekom. Ett mindre antal (motsvarande fyra procent) av dem som inte hade någon fjärrundervisning eller inte visste om det förekom, anger att de planerar sådan verksamhet till läsåret 2017/18.

Genom att Skolverket även skickade en enkät till rektorer för de skolenheter som huvudmännen identifierade åt oss, har vi möjlighet att jämföra huvudmännens uppgifter med motsvarande uppgifter på skolnivå. Det visar sig då att en hel del av skolorna inte bedrev någon fjärrundervisning under terminen enligt rektorerna, närmare bestämt 30 procent av de 114 skolenheter vi fått svar från.¹⁶ Det betyder ett kvarvarande antal på 80 skolenheter som vi har möjlighet att redovisa

---

¹⁴ Genom att elever deltog i lektioner under ledning av en fjärrlärare på en annan skolenhet eller att en fjärrlärare genomförde lektioner för elever på andra skolenheter, eller en kombination av båda.

¹⁵ Räknar vi upp antalet till riksnivå (under antagandet att en lika stor andel av de huvudmän som inte besvarat enkäten har fjärrundervisning som de som har besvarat enkäten) motsvarar det 89 huvudmän för grundskola och 45 huvudmän för gymnasieskola, det vill säga totalt 133 huvudmän.

¹⁶ De 114 skolenheterna motsvarar en svarsfrekvens på 65 procent av de skolenheter som huvudmännen identifierade.

enkätresultaten utifrån. På fyra av de 80 skolenheterna deltog inte elever, utan där fanns endast lärare som bedrev fjärrundervisning.

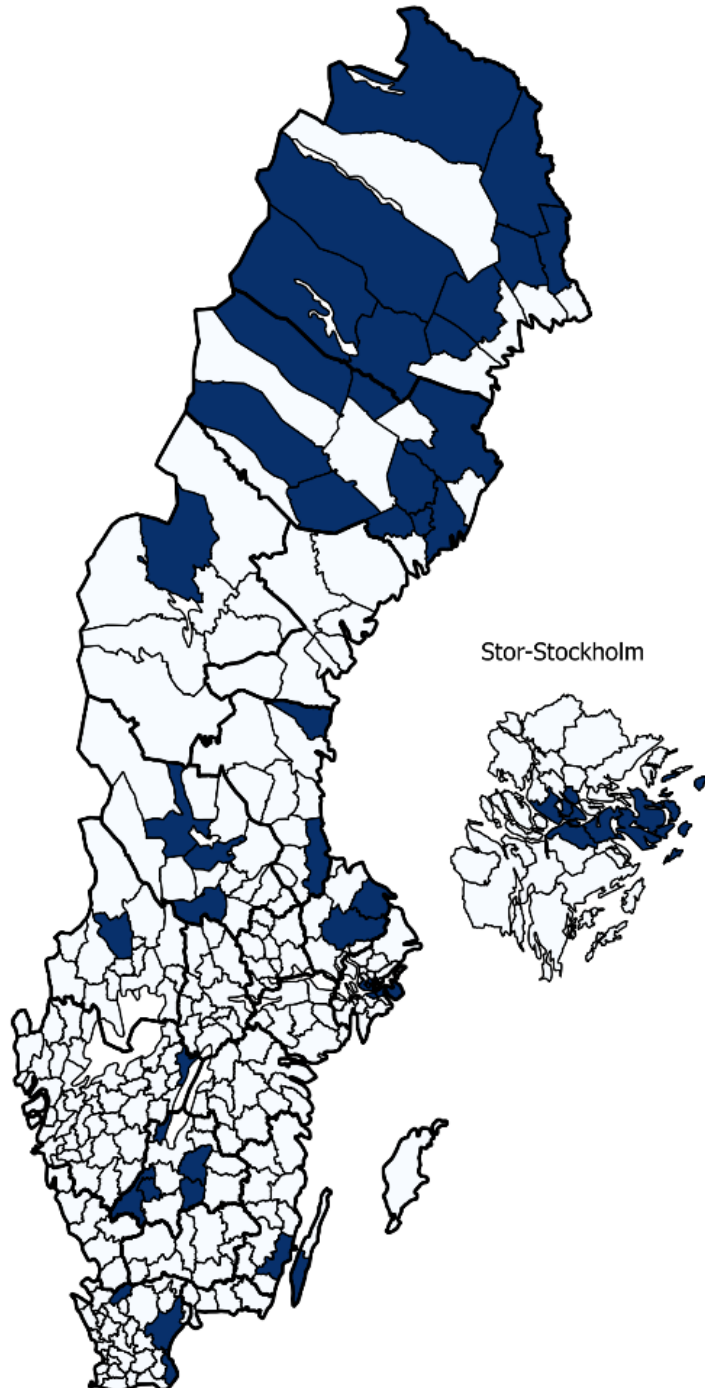
Uppgifterna från huvudmännen om var fjärrundervisning förekom förefaller sammanfattningsvis att vara något osäkra. Deras uppgifter bekräftas inte alltid av rektorerna, och till det ska läggas att vi inte fått några svar alls från en fjärdedel av de tillfrågade huvudmännen. Vi vet inte heller om det förekom fjärrundervisning vid några skolenheter utan huvudmannens kännedom.

Sammantaget gör vi bedömningen att på nationell nivå bedrev huvudmän med grundskolor och gymnasieskolor reguljär fjärrundervisning i en begränsad omfattning under vårterminen 2017, mätt i förhållande till det totala antalet huvudmän och skolenheter i landet.¹⁷ I kartan på nästa sida framgår det i vilka kommuner där både huvudman och skola uppger att det förekom fjärrundervisning under vårterminen 2017. Kartan markerar de 43 kommuner som de 80 skolenheterna fördelar sig på. Kartan ger alltså exempel på förekomsten av fjärrundervisning i landet, men den ger inte någon heltäckande bild.

---

¹⁷ Vi ställde enkäten till samtliga kommunala och enskilda huvudmän för grundskola (881 huvudmän) och gymnasieskola (452 huvudmän). Enkätundersökningen genomfördes mellan januari och mars 2017 och innehöll två påminnelser. Enligt skolenhetsregistret fanns det i januari 2017 nästan 5 000 grundskoleenheter och drygt 1 300 gymnasieskoleenheter.

Exempel på kommuner där det finns skolenheter med fjärrundervisning (grundskola och gymnasieskola).

Förekomsten av fjärrundervisning har definierats som skolenheter där det finns fjärrlärare som genomför undervisning och/eller elever som deltar i fjärrundervisning (försöksverksamheter oräknade).

Enligt de uppgifter som kartan bygger på, som alltså inte är heltäckande, förekom fjärrundervisning i många kommuner i norra Sverige – nio kommuner i vardera Västerbottens och Norrbottens län. Men även i till exempel Jönköpings län och Stockholms län var förekomsten förhållandevis stor – fem kommuner i vardera dessa län hade någon form av fjärrundervisning (försöksverksamheter oräknade).¹⁸ De 43 kommuner som kartan markerar är fördelade på tolv län (av landets 290 kommuner och 21 län).

Ett fåtal elever på skolenheterna deltog

Det var vanligast att endast en elev eller ett fåtal elever på en skolenhet deltog i reguljär fjärrundervisning under vårterminen 2017. På 45 av de 76 (59 procent) skolenheter där det fanns elever som deltog i reguljär fjärrundervisning låg elevantalet på mellan 1 och 3 elever. På nio skolenheter (12 procent) översteg antalet 10 elever. Det betyder sammantaget att antalet undervisningsgrupper i regel var litet. På 68 procent av skolenheterna varierade det mellan en och tre grupper, men uppgiften är osäker då en förhållandevis stor andel av respondenterna inte har besvarat denna fråga (15 procent).

Vanligast i modersmålsundervisning

Av de 76 skolenheter som i enkäten meddelat att man hade elever som deltog i fjärrundervisning, hade 47 enheter elever som fick fjärrundervisning i ämnet modersmål (främst samiska). Det motsvarar 62 procent av enheterna. Därefter följer studiehandledning på modersmål (28 procent) och moderna språk (17 procent).

Flertalet utan fjärrundervisning anger att det inte fanns behov

Det vanligaste skälet till att huvudmän inte anordnade fjärrundervisning vårterminen 2017 var enligt svaren i enkäten att de inte såg något sådant behov. Tre av fyra huvudmän som besvarat enkäten men inte anordnade någon fjärrundervisning anger detta. En annan vanlig orsak var att de hade för lite kunskap om fjärrundervisning (en av fem huvudmän). Däremot är det inte så många huvudmän som hänvisar till att det är en begränsning att fjärrundervisning inte får bedrivas på entreprenad eller i vilka ämnen som helst. Dessa andelar varierar mellan tre och sju procent, och de är något högre för huvudmän med gymnasieskolor än med grundskolor.

Några huvudmän har kommenterat i enkäten att de ser över förutsättningarna att anordna fjärrundervisning framöver. Men en ståndpunkt som också kommer fram är att det kan vara svårt att köpa fjärrundervisning i modersmål på grund av att tillgången på fjärrundervisning i modersmål på entreprenad är otillräcklig. En

---

¹⁸ Vad gäller de övriga storstadskommunerna förutom Stockholm har vi via enkäten uppgifter om att fjärrundervisning inte förekommer i Malmö kommun. Inte heller i Göteborgs kommun förekommer fjärrundervisning inom gymnasieskolan (vi har ingen uppgift i enkäten om grundskolorna i Göteborgs kommun).

huvudman som anordnade fjärrundervisning skriver om tillgången: *Det är inte lätt att handla upp då bristen är stor i hela landet. Tider [schemapositioner] blir inte optimala.*¹⁹ Det framkommer också att huvudmän kan tycka att det blir dyrt med entreprenad. Det förekommer även önskemål att få anordna fjärrundervisning för elever med omfattande frånvaro, och att staten anordnar fjärrundervisning i minoritetsspråk utöver samiska via Sameskolstyrelsen.

Förekom i viss utsträckning även innan hösten 2015

Den reguljära fjärrundervisningen definieras och regleras som vi tidigare nämnt i skollagen från och med 1 juli 2015. Enligt rektorer som i enkäten svarar att de hade elever som deltog i fjärrundervisning under vårterminen 2017, fanns fjärrundervisning i någon form på skolenheterna även före det. Var femte av dessa rektorer (16 rektorer), anger att fjärrundervisning bedrevs före hösten 2015. Från och med vårterminen 2016 tillkom sedan fjärrundervisning på allt fler enheter. Några rektorer (6 svarande eller 8 procent) visste inte om fjärrundervisning förekommit på enheten tidigare.

Fortsatt lågt deltagande i försöksverksamheten

Skolverkets delredovisning av regeringsuppdraget visade förhållanden under höstterminen 2016. Då var försöksverksamheter igång i Lapplands kommunalförbund, Storumans kommun respektive Värmdö kommun.²⁰ Sedan dess har ytterligare tre huvudmän fått tillstånd, varav en har börjat med fjärrundervisning inom försöksverksamheten under vårterminen 2017, Stiftelsen Segerbanéret (i grundskolans naturorienterande ämnen). Tabell 1 sammanfattar antalet ansökningar och antalet startade försöksverksamheter (mellan hösten 2015 och våren 2017).

Tabell 1. Försöksverksamheter med fjärrundervisning, antal ansökningar och antal startade verksamheter 2015-2017.

	Grundskola	Gymnasieskola	Totalt
Antal ansökningar	10	12	22
...varav nekade	6	4	10
...varav helt eller delvis beviljade	4	8	12
Antal startade försöksverksamheter	2	2	4

Tidsperioden avser ht 2015-vt 2017.

Sammantaget har antalet huvudmän som ansökt, blivit beviljade och startat försöksverksamhet med fjärrundervisning varit lågt under hela perioden mellan

¹⁹ Intervjuer som Skolverket har genomfört med rektorer för Lapplands gymnasium ger också exempel på att tillgången på fjärrlärare inom programmet språkinträdning inte anses vara tillräcklig i förhållande till de behov som finns. Se Skolverket (2017), *Uppföljning av språkinträdning. Beskrivande statistik på nationell nivå och exempel på hur nyanlända elever kan ges möjlighet att använda sitt modersmål i undervisningen.*

²⁰ Vi beskriver deras försöksverksamheter övergripande i Skolverket (2017), *Fjärrundervisning. Delredovisning av regeringsuppdrag enligt regleringsbrev 2015.*

höstterminen 2015 och vårterminen 2017. För grundskolans del handlar det om tio ansökningar, fyra beviljanden (helt eller delvis) och två startade verksamheter. För gymnasieskolans del är motsvarande antal tolv ansökningar, åtta beviljanden (helt eller delvis) och två startade försöksverksamheter.

Elevantalet inom försöksverksamheterna varierar, men är i flertalet ämnen och kurser större än inom den reguljära fjärrundervisningen. Under uppföljningen har Skolverket noterat elevgrupper på allt från en enstaka elev till grupper på 25.

Vi har inte fått någon uppgift från huvudmännen att det skett förändringar i vilka kurser och ämnen fjärrundervisningen används mellan höstterminen 2016 och vårterminen 2017. Liksom tidigare handlar det om naturorienterade ämnen inom grundskolan och nio respektive tio kurser på de två gymnasieskolor som deltar i försöksverksamheten.²¹

---

²¹ I Skolverket (2017), *Fjärrundervisning. Delredovisning av regeringsuppdrag enligt regleringsbrev 2015* redovisas samtliga kurser som förekom under höstterminen 2016 i försöksverksamheten med fjärrundervisning.

4 Utförare från egen eller annan organisation

I detta kapitel beskriver vi i vilken utsträckning huvudmännen och skolorna under våren 2017 bedrev reguljär fjärrundervisning inom den egna organisationen, respektive på entreprenad. Om inget annat anges bygger kapitlet på enkäter ställda till rektorer för grundskola och gymnasieskola.

Vanligast var att skolor köpte in fjärrundervisning från en kommunal eller statlig huvudman, därefter att den anordnades inom kommunen eller organisationen. Det förekom också att en och samma skola både hade utförare från den egna organisationen och genom entreprenad.

Ämnet och lärartillgången påverkar vem som utför fjärrundervisningen

I viss mån bestäms organisationen av om fjärrundervisningen avser modersmål eller studiehandledning på modersmål (som kan köpas in från andra huvudmän), samiska (som kan köpas in både från staten och från andra huvudmän) eller moderna språk (som tillsammans med kurser och ämnen som ingår i försöksverksamheten med fjärrundervisning måste anordnas inom den egna organisationen). Tabell 2 visar på vilket sätt den reguljära fjärrundervisningen genomfördes på skolenheterna, enligt rektorernas svar i enkäten.

Tabell 2. Antal skolenheter fördelade efter vem som utför fjärrundervisningen.

	Antal	Andel %
Kommunal huvudman	26	34
Statlig huvudman	17	22
Centralt placerad personal inom kommunen/organisationen	15	20
Lärare på annan skolenhet inom kommunen/organisationen	14	18
Annan utförare	4	5
Privat utförare	3	4
Enskild huvudman	3	4
Ingen uppgift	1	1

Resultaten bygger på enkätsvar från 76 rektorer för 60 grundskolor och 16 gymnasieskolor och avser reguljär fjärrundervisning.

På de 76 skolenheter där elever deltog i fjärrundervisning under vårterminen 2017 var det vanligast att fjärrundervisningen köptes in från en kommunal eller statlig huvudman (26+17). Då till exempel samiska är vanligt förekommande inom fjärrundervisning (se kapitel 3), är staten (Sameskolstyrelsen) en viktig aktör.²² Det var också en stor andel som anordnade fjärrundervisningen inom kommunen eller organisationen (15+14). Men som också framgår av tabellen ovan förekom det på

²² I en rapport till regeringen redovisar Sameskolstyrelsen (2017), *Rapport fjärrundervisning 2017*, att 142 elever fjärrundervisades av myndigheten under vårterminen 2017 (en ökning sedan vårterminen 2016 med 40 elever). Eleverna fanns spridda över hela landet.

en och samma skolenhet att fjärrundervisningen genomfördes på olika sätt. Detta ser vi då antalet skolenheter i tabellen summerar till mer än det totala antalet rektorer som svarat på enkätfrågan (76). Två skolenheter som tillhör samma huvudman hade köpt in fjärrundervisning på samiska från Norge – dessa redovisas i tabellens svarsalternativ som ”annan utförare”. Utöver dessa fanns ett mindre antal privata utförare och enskilda huvudmän i enkätsvaren.

Resultaten ovan är i linje med dem som framkommer i vår enkät till huvudmännen där vi ställde frågan om på hur många skolenheter fjärrundervisningen genomfördes. Över hälften av de huvudmän som svarade att fjärrundervisning förekom vårterminen 2017, anger att det endast var på en skolenhet inom organisationen. Det betyder att i dessa fall måste fjärrundervisningen (inklusive studiehandledning på modersmål) ha köpts från andra huvudmän.

Förekommer önskemål om statligt ansvar för tillgången på fjärrundervisning

I våra möten med skolpersonal vid skolbesök, seminarier och konferenser har det framkommit önskemål om ett ökat statligt ansvar för tillgång på fjärrundervisning i modersmål, inte minst i olika minoritetsspråk utöver samiska.²³ Bristen på lärare nationellt sett är påtaglig, samtidigt som elevgrupperna ofta är små på lokal nivå. Även om det idag finns en efterfrågan på fjärrundervisning på modersmål, saknas enligt våra uppgiftslämnare ett utbud av fjärrundervisning på entreprenad. Detta överensstämmer med kommentarer i enkäter som ställdes till huvudmännen (se kapitel 3).

---

²³ Vad gäller samiska sålde Sameskolstyrelsen i december 2016 fjärrundervisning till 39 kommuner och 9 fristående skolor. Två sameskolor hade också fjärrundervisning till några av sina elever där det inte fanns lärare. Myndigheten har kontinuerligt förfrågningar från kommuner om fjärrundervisning. Se Sameskolstyrelsen (2017), *Rapport fjärrundervisning 2017*.

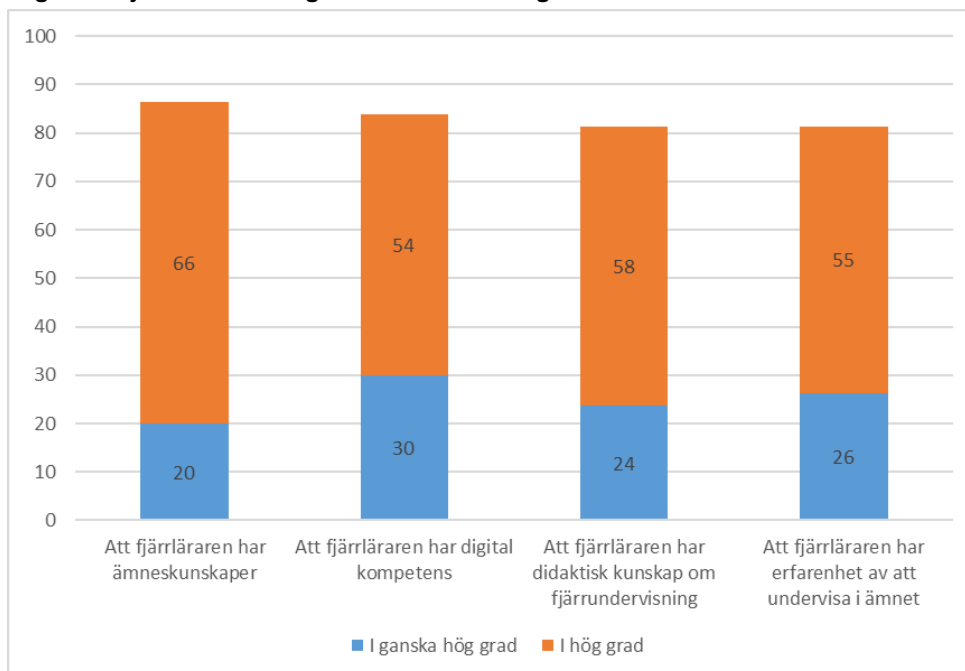
5 Faktorer som påverkar fjärrundervisningens kvalitet

I detta kapitel redogör vi för faktorer som kan påverka kvaliteten i fjärrundervisningen, enligt vad som framkommer i våra enkätundersökningar, intervjuer på skolor som bedriver försöksverksamhet med fjärrundervisning och andra intervjuer. Empirin bygger på vad respondenter anser vara betydelsefullt för en fungerande fjärrundervisning. Resultaten pekar bland annat på den stora betydelsen av fjärrlärarens kunskaper och erfarenheter, men också på att fjärrläraren behöver få rätt förutsättningar för att kunna genomföra lektioner med god kvalitet.

Läraren viktigast för fjärrundervisningens kvalitet

I enkäten fick rektorerna ange i vilken grad de anser att ett antal faktorer avgör kvaliteten i fjärrundervisningen. Genomgående pekar svaren på att fjärrläraren har en stor betydelse, även jämfört med andra faktorer som till exempel har att göra med handledarens roll eller elevernas förutsättningar. Diagram 1 visar i vilken utsträckning rektorerna ser fjärrlärarens kompetenser och erfarenheter som betydelsefulla för fjärrundervisningens kvalitet.

Diagram 1. Andel rektorer (%) som svarat att fjärrlärarens kompetens och erfarenhet avgör om fjärrundervisning kan bedrivas med god kvalitet.

Andelarna bygger på enkätsvar från 80 rektorer för 62 grundskolor och 18 gymnasieskolor och avser reguljär fjärrundervisning.

Fjärrlärarens ämneskunskaper, digitala kompetens, didaktiska kunskap om fjärrundervisning och erfarenhet av att undervisa i ämnet, är faktorer som mer än 80 procent av rektorerna anser vara betydelsefulla för undervisningens kvalitet.

Med andra ord är såväl generella kvaliteter såsom ämneskunskaper och erfarenhet, som mer specifika digitala kompetenser viktiga enligt de rektorer som besvarat enkäten. Det kan till exempel jämföras med andelen rektorer som svarar att *elevernas* digitala kompetens är av lika stor betydelse, där 40 procent svarar att den i ganska hög grad avgjorde undervisningens kvalitet. Endast 19 procent svarar att den i hög grad var avgörande för kvaliteten.

Lärares förberedelser och attityd är viktiga faktorer

Precis som i rektorernas enkätsvar visar de erfarenheter som Skolverket har tagit del av i intervjuer samt vid seminarier och konferenser, att lärares ämneskunskap och erfarenhet har en avgörande betydelse för kvaliteten i fjärrundervisning. De vi pratat med säger också att det är en fördel om läraren har en tydlig och strukturerad planering, och både en plan B och plan C om tekniken skulle falla.

Skolverket har hört synpunkten att det är en nackdel om läraren använder samma lektionsplanering för fjärrundervisning som för klassrumsundervisning. Å andra sidan har vi också hört lärare beskriva hur de använder erfarenheter från fjärrundervisningen i klassrummet.

Den modell för modersmålsundervisning som Fortbildningsavdelningen för skolans internationalisering vid Uppsala Universitet (FBA)²⁴ har tagit fram i samarbete med Enheten för flerspråkighet (EFF, tidigare Språkskolan) i Uppsala är uppbyggd för att fungera i båda sammanhangen. FBA presenterar den så kallade Uppsalamodellen i en poänggivande universitetskurs, *Modersmålsundervisning i klassrummet och på distans*. I Uppsalamodellen är internet en viktig didaktisk resurs oavsett om undervisningen sker i klassrummet eller på distans.

En aspekt som Skolverket inte frågar om i enkäten, men som har betydelse enligt våra intervjuer, är lärarens attityd till, och intresse för fjärrundervisning. Elever märker om läraren blir frustrerad av att tekniken inte fungerar. Lärare med god erfarenhet av fjärrundervisning vittnar om vikten av en varierad fjärrundervisning som nyttjar digitala möjligheter för att behålla elevens engagemang. Exempel på detta är att använda korta inspelade genomgångar (så kallade flippade klassrum/”flipped classroom”), filmer och elevarbeten i digitala grupper. Lärare kan ställa frågor som blir synliga på elevens skärm under självständigt arbete för att hålla uppe deras koncentration, chatta med elever som behöver stöd när de arbetar, och använda digital handuppräkningsistället för att riskera att inte uppmärksamma elever som sitter långt från kameran. Dessutom kan läraren planera in mer lekfulla digitala moment, framför allt när eleverna går i lägre stadier i grundskolan.

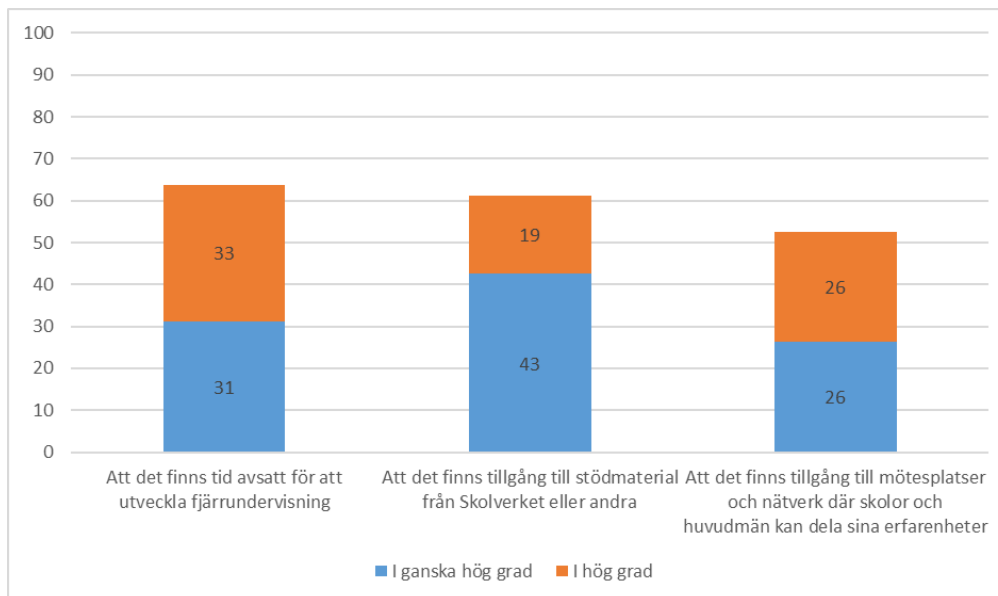
---

²⁴ FBA har riksdagens uppdrag att bland annat anordna viss fortbildning för modersmåls lärare. Se Gareis, M. & Oxley, S. (2015), *Uppsalamodellen. Att undervisa modersmål i klassrum och på distans. Projektbeskrivning och handledning*.

Utveckling och fysiska träffar handlar om flera faktorer

Aspekter som är kopplade till utveckling av fjärrundervisningen kan ha betydelse för fjärrundervisningens kvalitet. Det framgår bland annat av enkätsvar från rektorerna. Diagram 2 redovisar andelen rektorer som anser att olika utvecklingsaspekter är betydelsefulla för att kunna bedriva fjärrundervisning med god kvalitet.

Diagram 2. Andel rektorer (%) som svarat att tid för utvecklingsarbete samt tillgång på stödmaterial och mötesplatser/nätverk avgör om fjärrundervisning kan bedrivas med god kvalitet.

Andelarna bygger på enkätsvar från 80 rektorer för 62 grundskolor och 18 gymnasieskolor och avser reguljär fjärrundervisning.

En majoritet av rektorerna svarar i enkäten att det i ganska hög eller i hög grad påverkar kvaliteten i fjärrundervisningen om det finns tid för utvecklingsarbete och tillgång till olika stöd- och samverkansformer. Skolverket har också i intervjuer, på seminarier och konferenser, samt i öppna svar i enkäten tagit del av önskingar från skolor och huvudmän om stöd i frågor av såväl pedagogisk och didaktisk, som organisatorisk och teknisk karaktär. Exempelvis handlar det om hur det går att anpassa undervisningen efter elevers behov, hur det går att schemalägga fjärrlektioner när elever från olika skolor deltar, samt vilken teknik och vilka digitala plattformar som fungerar bäst. Intervjuade lärare och handledare tar också upp betydelsen av att få tid avsatt för att prova sig fram med tekniken.

Enligt fyra av tio rektorer som besvarat Skolverkets enkät (avseende den reguljära fjärrundervisningen) är det viktigt att fjärrlärare och elev också träffas i den fysiska världen. Av vårt intervjumaterial (som främst avser försöksverksamhet med fjärrundervisning) framgår att fysiska träffar både kan vara avsedda för det sociala samspelet och för vissa moment i undervisningen. Ett fysiskt möte innan fjärrundervisningens början för att etablera en personlig kontakt är önskvärt, enligt intervjuade lärare. Går det inte att organisera kan ett informellt möte via fjärrteknik

också fungera, enligt våra källor. Moment som fjärlärare genomför på plats i försöksverksamheterna är dels praktiska, som laborationer och visst innehåll i yrkeskurser, dels muntliga förhör och genomgångar.

Basbehovet är tillräckligt bra teknik och infrastruktur

Skolverket har i utredningsarbetet stött på två sätt att prata om teknikens betydelse för kvaliteten i fjärrundervisningen. Det ena är att tekniken inte behöver vara så märkvärdig bara uppkopplingen fungerar. Det andra är att det finns vinster att göra genom fortgående förbättringar. Flera faktorer kan påverka efterfrågan på kontinuerlig utveckling av tekniken, som elevgruppens storlek, elevers behov, varifrån fjärläraren sänder och dennes intresse att utveckla formerna för sin undervisning. Handlar det om fjärrundervisning till en enstaka elev kan det viktigaste vara att eleven har ett headset av tillräckligt bra kvalitet, en dator med fast uppkoppling och att teknikerna för den som sänder respektive den som tar emot en fjärrlektion är kompatibla. Men Skolverket har också fått beskrivet att särskilda tekniska lösningar kan behövas för elever som behöver olika typer av anpassningar (till exempel en hörselslinga), att ljudmiljön i rummet som fjärläraren undervisar från kan behöva ses över, och att lärare kan utveckla sin fjärrundervisning om de har tillgång till exempelvis flera skärmar för olika ändamål och kameror som kan zooma. Möjligheten att snabbt få support vid tekniska problem är något som lärare och handledare tar upp har betydelse för fjärrundervisningens kvalitet.

För stora grupper kan äventyra kvaliteten

Enligt FBA och EFF i Uppsala som har stor erfarenhet av fjärrundervisning i språkämnen, bör grupperna inte vara större än högst fem, sex elever, och för elever i lågstadiet högst fyra.²⁵ En intervjuad gymnasielärare med särskilt ansvar för fjärrundervisning, säger att formen fungerar bäst med fem, sex elever och inte särskilt bra med fler än tio. I försöksverksamheterna förekommer grupper som är betydligt större än så. Utifrån Skolverkets observationer har inte bara elevantalet betydelse, utan också om det är grupper på flera skolor som läraren undervisar samtidigt. Fler skolor kan orsaka fördröjningar i kommunikationen, till exempel när ett samtal ska återupptas efter att handledarna tillfälligt stängt ner ljudet under enskilt arbete eller grupparbete på respektive skola. Dessutom är förutsättningarna olika om fjärläraren undervisar från någon form av studio eller från ett klassrum med andra elever närvarande. Vilken roll handledaren har, spelar också roll för hur många elever som en fjärlärare kan undervisa med god kvalitet.

Organisatoriska förutsättningar har betydelse

Inte bara lärarens kompetens och attityd är viktiga för fjärrundervisningens kvalitet, utan även dennes förutsättningar. En viktig förutsättning enligt vårt kvalitativa material, är att organisatoriska frågor är lösta. Oavsett om skolan med

---

²⁵ Sameskolstyrelsen sätter ihop grupper av elever från olika skolor och som mest fyra elever från fyra olika kommuner i en grupp. Sameskolstyrelsen (2017), *Rapport fjärrundervisning 2017*.

fjärrläraren och skolan med eleverna har samma eller olika huvudmän, har de vanligen olika rektorer. Dessa rektorer behöver vara överens om villkoren för fjärrundervisningen. Vilken är handledarens eller kontaktpersonens roll? Var finns support om tekniken inte fungerar? När är fjärrundervisningen schemalagd? Vem ska fjärrläraren rapportera elevens utveckling till? Hur ska eventuellt praktiska moment i undervisningen lösas? Ska fjärrlärare och elev träffas fysiskt, och i så fall hur ofta? Vilka är förutsättningarna för kontakt mellan en studiehandledare på modersmål och elevens ämnes- eller klasslärare? En svårighet som vi har fått beskriven är att varken rektorer eller lärare alltid är införstådda med vad studiehandledning på modersmål innebär.

6 Handledarens uppgifter

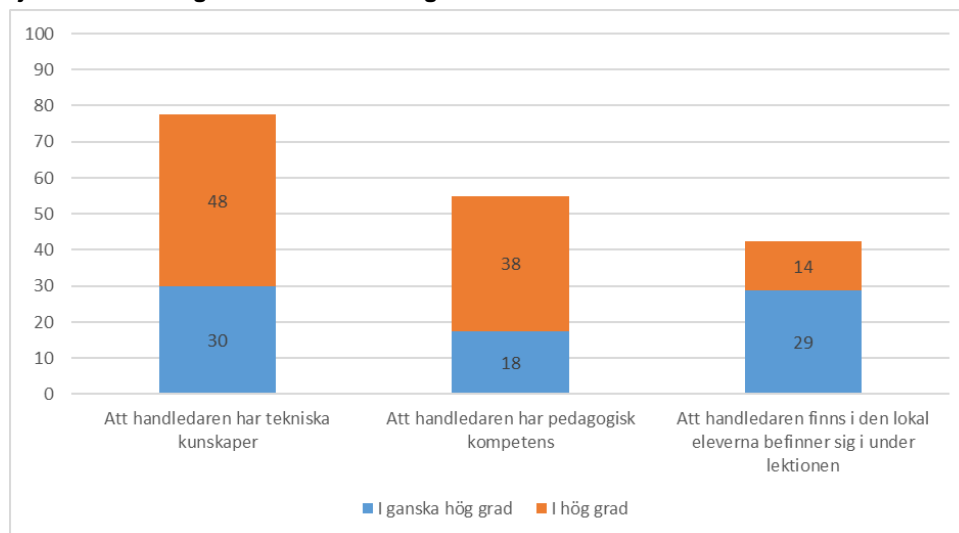
I detta kapitel beskriver Skolverket handledarens roll vid fjärrundervisning utifrån vad som framkommit i våra enkätundersökningar (reguljär fjärrundervisning) samt våra skolbesök (försöksverksamhet) och övrig empiri (reguljär fjärrundervisning och försöksverksamhet). Vi konstaterar i kapitlet att rektorer ser handledarens uppgift som avhängig bland annat ämnet, antalet elever och elevgruppens sammansättning. Att behärska tekniken och kunna få igång en lektion är alltid viktigt, men det upplevda behovet av att handledaren är med under en hel lektion varierar.

Handledarna viktiga för att få igång en fjärrlektion

Skolverket beskriver i den första delredovisningen av regeringsuppdraget om fjärrundervisning att handledarnas roll och närvaro på lektionerna skiljer sig mellan, och även inom, de olika försöksverksamheterna.²⁶ I skolenkäten om den reguljära fjärrundervisningen ställde Skolverket ett antal frågor dels om handledarens betydelse för fjärrundervisningens kvalitet, dels om handledarens uppgifter under en fjärrlektion.

Vi börjar med en redovisning av hur viktiga rektorerna anser handledarna vara för att fjärrundervisningen ska kunna bedrivas med god kvalitet. Frågan har ställts på samma sätt som när vi frågade om betydelsen av bland annat fjärrlärares kompetens och erfarenheter för undervisningens kvalitet (kapitel 4). Diagram 3 redovisar enkätsvarens fördelning.

Diagram 3. Andel rektorer (%) som svarat att handledarens kompetens och roll avgör om fjärrundervisning kan bedrivas med god kvalitet.

Andelarna bygger på enkätsvar från 80 rektorer för 62 grundskolor och 18 gymnasieskolor och avser reguljär fjärrundervisning.

²⁶ Skolverket (2017), *Fjärrundervisning. Delredovisning av regeringsuppdrag enligt regleringsbrev 2015*.

Rektorerna anger i hög utsträckning att handledaren har betydelse för fjärrundervisningens kvalitet genom sina tekniska kunskaper. När det gäller vilka uppgifter handledaren har, svarar 80 procent av rektorerna att det är att handledaren finns till hands om uppkoppling och teknik inte fungerar. En något mindre andel (74 procent) svarar att handledarens uppgift är att kontrollera att eleverna är på plats i början av lektionen. Med andra ord verkar merparten av rektorerna se handledarens uppgift som att få igång en fjärrlektion, och att se till att den inte avbryts genom tekniska missöden.

Drygt hälften av de rektorer som besvarat enkäten anger att handledarens pedagogiska kompetens är avgörande för fjärrundervisningens kvalitet. Det är en förhållandevis hög andel jämfört med den andel rektorer som anger att det ingår i handledarens uppgift att ge pedagogiskt stöd till eleven under en lektion med fjärrundervisning. Det är 36 procent av rektorerna som ser detta som en uppgift för handledaren.

Handledare vid studiehandledning?

I förordningarna om fjärrundervisning finns reglerat att en handledare ska vara närvarande i den lokal där eleverna befinner sig. Då studiehandledning på ett modersmål inte är ett eget ämne som det sker undervisning i, utan en anpassnings- eller stödåtgärd för att en elev ska klara ett eller flera ämnen, förefaller det inte vara självklart för rektorerna hur kravet på handledare ska tolkas i fallet med studiehandledning. På enkätfrågan vilka handledarens uppgifter är har vi ställt frågan till rektorer både vad gäller undervisning och studiehandledning. Tabell 3 redovisar svaren.

Tabell 3. Handledarens uppgift enligt rektorer vid fjärrundervisning vid studiehandledning respektive undervisning. Andel rektorer (%).

	Studiehandledning	Undervisning
Finns till hands om uppkoppling och teknik inte fungerar	81	80
Kontrollera att eleverna är på plats i början av studiehandledningen/lektionen	57	74
Hålla ordning och bidra till arbetsro under studiehandledningen/lektionen	19	38
Närvara under hela studiehandledningen/lektionen	14	14

Andelarna bygger på enkätsvar från 21 rektorer (studiehandledning) respektive 66 rektorer (undervisning).

Då antalet rektorer är tre gånger större som svarat avseende undervisning jämfört med studiehandledning bör jämförelser göras med viss försiktighet. Vi kan först göra iakttagelsen att andelen rektorer som anger att en handledares uppgift är att närvara under en hel lektion eller studiehandledning (14 procent) är mycket lägre än den andel som enligt diagram 3 anser att fjärrundervisningens kvalitet avgörs av att handledaren finns i samma lokal som eleverna befinner sig under lektionen (drygt 40 procent).

I övrigt pekar resultaten i tabellen på att rektorerna fäster en större vikt vid att handledaren kontrollerar att eleverna är på plats i början av en lektion, jämfört med en studiehandledning. Detsamma gäller för att hålla ordning och bidra till arbetsro. Resultaten pekar på vikten av att skilja på fjärrundervisning och studiehandledning i interaktiv form för att förstå handledarens roll, och behovet av handledare.²⁷ Som vi ska se nedan kan behoven skifta även mellan olika ämnen och beroende på andra förutsättningar.

Mindre nytta av handledare som inte behärskar ett modersmål

Enligt de representanter för FBA i Uppsala som Skolverket har träffat, beror behovet av en närvarande handledare på ämnets karaktär och elevernas ålder och mognad. Den modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmål som de beskriver bygger på intensivt samspel och dialog mellan fjärrläraren och eleven eller eleverna. Elever i årskurs 1 och 2 behöver ha tillsyn, men i övrigt anser de intervjuade att det är tillräckligt med att det på elevens skola finns en kontaktperson som ser till att lektionen kommer igång och sedan är nåbar för både fjärrlärare och elever om något inträffar. I många fall sker undervisningen och studiehandledning på modersmål på ett språk som handledaren inte behärskar.

Vid de konferenser om fjärrundervisning som det fristående forskningsinstitutet Ifous har genomfört, har frågan om handledarens närvaro vid fjärrlektioner kommit upp vid diskussioner och i gruppsamtal.²⁸ Frågorna har bland annat handlat om i vilken utsträckning handledare behöver finnas med hos elever vid modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmål. Uppgifter från konferensdeltagare visar att det kan se olika ut; att en handledare finns hos eleverna hela lektionen, att någon hjälper till så att lektionen kommer igång och att elever klarar sig helt på egen hand. Å ena sidan finns synen att en handledare som inte kan det aktuella modersmålet är onödig, å andra sidan finns risken att tekniken strular så att eleven behöver hjälp.

Enligt uppgifter som vi har fått äger fjärrundervisning som används för att ge elever studiehandledning på modersmål vanligen rum före eller efter ordinarie lektion. Men det finns också exempel på att en elev kan sitta i ett grupprum i anslutning till klassrummet och få studiehandledning under lektionen, med sin klass- eller ämneslärare som handledare. Det förekommer också att elever deltar i ordinarie lektion och får studiehandledning på modersmål genom att chatta med en studiehandledare som arbetar online.

---

²⁷ Studiehandledning på modersmålet i interaktiv form är det begrepp som används i SOU 2017:44, *Entreprenad, fjärrundervisning och distansundervisning*. I betänkandet föreslås att bestämmelserna om studiehandledning på modersmålet i interaktiv form regleras separerat från bestämmelserna om fjärrundervisning.

²⁸ Skolverket har deltagit på konferenserna vid tre tillfällen; 1/9 2016 i Stockholm, 1/12 2016 i Umeå och 27/4 2017 i Stockholm.

7 Elevers erfarenheter

Det här kapitlet utgår från intervjuer med elever i försöksverksamheten på Lapplands gymnasium i Gällivare och Jokkmokk, Tärnaby alpina gymnasium i Storumans kommun samt Värmdö kommuns skärgårdsskolor på Svartsö och Möja. De gymnasieelever som Skolverket har pratat med säger att fjärrundervisning ger dem möjlighet att läsa den gymnasieutbildning de vill, för eleverna i Lapplands gymnasium utan att flytta hemifrån och för eleverna i Tärnaby kombinerat med satsning på utförsåkning. I det avseendet anser alltså eleverna att fjärrundervisningen innebär en vinst för dem. Grundskoleeleverna tar upp att de genom fjärrundervisning får en behörig lärare.

Större krav på ansvar och koncentration

Även om skolorna som ingår i försöksverksamheten arbetar på skilda sätt, beskriver intervjuade elever samstämmigt att fjärrundervisning kräver mer ansvar och koncentration än närundervisning. Det hänger för en del elever ihop med att de i stor utsträckning får uppgifter att arbeta självständigt med. Ansvaret är också kopplat till att ge läraren underlag för bedömning. Den som tycker sig kunna mer än vad en muntlig redovisning visar, kan till exempel kontakta läraren via mejl och be att få komplettera. Enligt elever kan de visa vad de kan i fjärrundervisning, men de behöver ta mer initiativ än i ett klassrum.

Elever beskriver såväl att fjärrundervisningen i sig, som elever i bild från andra klassrum på skärmen, kan hämma deras koncentration. Andra elever i bild som ägnar sig åt annat än vad de ska upplevs som störande. De elever som har fler fjärrlärare talar också om hur lärare är olika bra på att variera undervisningen och därigenom främja elevernas koncentration. Dåligt ljud och tekniska avbrott är andra faktorer som utmanar elevers uppmärksamhet.

När eleverna berättar om sina erfarenheter är kommunikationen under fjärrlektionerna kopplad till en viss fördröjning eller tröghet. *Det känns som allting tar längre tid*, säger en elev. Det kan ta lite extra tid att få kontakt med läraren beroende på att denne har stängt ner ljudet eller på att det är flera grupper i samma undervisningssituation som läraren ska samspela med, eller att tekniken inte fungerar fullt ut. Eleverna kan behöva ringa eller mejla läraren för att få kontakt, vilket innebär att spontant samspel uteblir.

Bland de elever som Skolverket har intervjuat, har en del fjärrundervisning schemalagd under hela dagar och i pass som kan vara flera timmar långa, vilket de säger påverkar deras uppmärksamhet negativt. Dessa elever säger sig ha diskuterat möjligheten att få fler raster inlagda under fjärrlektionerna med sin lärare.

Handledare ger tekniskt stöd

De grundskoleelever som Skolverket har träffat, har handledare närvarande hela fjärrlektionerna och säger att de i första hand vänder sig till handledaren om de behöver fråga något när de arbetar med uppgifter under en fjärrlektion. Om

handledaren inte kan svara vänder de sig till fjärrläraren, även om det inte går lika snabbt.

Gymnasieeleverna som vi har mött, förväntar sig att handledaren ska se till så att tekniken fungerar och att de har tillgång till det material som eventuellt behövs. Det gäller oavsett om handledaren finns i klassrummet hela lektionen eller bara då och då. Vi har inte hört om att handledare ger gymnasieelever pedagogiskt stöd, men däremot att de peppar och uppmuntrar. Exempel finns på att elever önskar att handledaren var med mer i klassrummet för att förbättra arbetsron. Det finns också elever som tycker att de klarar sig bra själva.

Fysiska möten har betydelse

I alla försöksverksamheterna förekommer inledande träffar så att elev och lärare, och i vissa fall även elever från olika skolor, ska lära känna varandra. Det talar eleverna uppskattande om. Likaså är de positiva både till att utföra praktiska moment och få genomgångar vid fysiska träffar. Vad som också förefaller ha betydelse är när elever kan stöta ihop med fjärrläraren informellt, och till exempel be om en extra förklaring eller kommentera något. Eftersom omständigheterna skiljer sig åt har eleverna vitt skilda möjligheter att stöta ihop med sin fjärrlärare. På Lapplands gymnasium är det vanligast att lärare fjärrundervisar både elever på den egna skolan och på övriga skolor inom förbundet samtidigt från en studio. De elever som går på skolan där fjärrläraren finns, har därmed möjlighet att prata informellt med denne.

Lärarna från Luspengymnasiet i Storuman som fjärrundervisar elever på Tärnaby alpina gymnasium, har olika moment i Tärnaby varje månad, och en del oftare än så. Det förekommer också att fjärrlärare stämmer av skolarbeten mer informellt via någon teknisk lösning när alpineleverna är på träningsläger, tävlingar eller rehabilitering efter skador.

Fjärrläraren och eleverna i Värmdö skärgårdsskolor är på Djurö skola två dagar i veckan. Även om de inte har några lektioner ihop så finns möjlighet för både informell kontakt och planerade avstämningar.

Strulig teknik, men det har blivit bättre

Elever vid alla tre försöksverksamheterna redogör för att det har varit problem med teknik och uppkoppling, vilket har tagit och fortfarande tar viss undervisningstid i anspråk. Men elever vid alla verksamheterna säger också att problemen har minskat över tid, vilket går att tolka som att det delvis har handlat om att skolorna har provat sig fram med teknik och infrastruktur. Elever talar också om en egen utveckling som inneburit att de med tiden har blivit vana vid att se sig själva i bild och prata i mikrofon på ett sätt som de var obekväma med när de började delta i fjärrundervisning.

8 Diskussion

Även om Skolverket inte kan redovisa någon komplett bild av i vilken omfattning som grundskolor och gymnasieskolor bedrev reguljär fjärrundervisning våren 2017, kan vi konstatera att omfattningen av fjärrundervisning än så länge varit liten. Detta trots att vi vet att många skolor inte har modersmålslärare i tillräcklig utsträckning. En hämmande faktor förefaller vara den begränsade tillgången på fjärrundervisning i tillåtna ämnen på entreprenad. Få skolor deltar också i försöksverksamheten med fjärrundervisning i andra ämnen än de idag tillåtna. Skolverkets bedömning är att framtida reglering och villkor kommer att ha stor betydelse för hur omfattande fjärrundervisningen blir i Sverige. Det gäller till exempel avseende vilka ämnen som fjärrundervisning blir tillåten i och möjligheten att erbjuda fjärrundervisning i olika ämnen genom entreprenad.

Behov av utveckling och förtydliganden

Troligt är att kunskapen om olika aspekter av fjärrundervisning kommer att öka. Skolverkets samlade bedömning av svar i enkäten, intervjuer, skolbesök och deltagande vid seminarier och konferenser är att allt fler huvudmän verkar ha startat fjärrundervisning under de senaste åren. De kommer att dra lärdomar av detta, regionala nätverk sprider sina erfarenheter, och pågående forsknings- och utvecklingsprojekt kommer att rapportera vad de har kommit fram till. Skolverket bedömer att det finns ett kunskapsbehov som handlar om olika typer av frågor; pedagogiska, organisatoriska och tekniska. Hur fungerar samspelet mellan fjärrlärare och elev bäst, hur går det att variera undervisningen i olika ämnen, hur går det att lösa praktiska moment? Det är många ställningstaganden, prioriteringar och förankringar som huvudmän och skolor behöver göra när det gäller organisation, ekonomi och kompetensutveckling.²⁹ Huvudmannen har här ett ansvar för att rektorerna får förutsättningar att bedriva fjärrundervisning av god kvalitet. Det verkar också vad Skolverket erfar finnas ett behov av en förtydligad reglering av vad som gäller avseende handledarna. Att separera bestämmelserna om fjärrundervisning som används för att ge elever studiehjälper på modersmålet från fjärrundervisning i ämnen är ett exempel på ett sådant förtydligande.

Viktigt att följa elevernas faktiska undervisningstid

Ytterligare en reflektion som Skolverket gör handlar om vikten av att skolor följer undervisningstiden som eleven får genom fjärrundervisning. Det handlar både om att säkra att andelen fjärrundervisning av den totala undervisningstiden inte blir för stor, och att eleverna ska bli erbjuden minst den garanterade undervisningstiden. Det sistnämnda aktualiseras både av de problem med tekniken som vi har hört förekommer och om schemalagda block som innehåller raster. Varken avbrott på

---

²⁹ Skolverket (2017), *Fjärrundervisning. Delredovisning av regeringsuppdrag enligt regleringsbrev 2015*.

grund av tekniska problem eller raster kan räknas in i den garanterade undervisningstiden.

Begränsade förutsättningar att uppnå syftet med försöksverksamheten

Syftet med försöksverksamheten är att få underlag som ger goda förutsättningar att utvärdera fjärrundervisning i fler ämnen än de som är föreskrivna i skolförordningen och gymnasieförordningen. Skolverket kan konstatera att försöksverksamheten hittills inte har fyllt detta syfte. Antalet ansökningar har varit litet, antalet beviljade ansökningar ännu mindre och få har startat verksamhet. De huvudmän och skolor som bedriver försöksverksamhet har vitt skilda förutsättningar, vilket försämrar möjligheten att göra jämförande analyser mellan dem.

Premisserna att uppnå syftet med försöksverksamheten har inte varit särskilt goda. Försöksverksamheten är upplagd så att huvudmän som ansökt och som enligt Skolverkets bedömning har haft godtagbara personella, organisatoriska och tekniska förutsättningar att bedriva fjärrundervisning i de ämnen som ansökan gäller, får tillstånd att fjärrundervisa inom den egna verksamheten. Det sistnämnda innebär att huvudmän som bara har en skola eller saknar lärare som kan fjärrundervisa inte kan delta, vilket kan vara en anledning till att underlaget blivit så litet. En annan anledning kan vara att en skola inte får ha någon behörig lärare i det ämne ansökan gällde. Det medför att den skola som rekryterar en behörig lärare inte längre uppfyller kraven för att ingå i försöksverksamheten. Ytterligare en anledning kan vara att förordningen om försöksverksamhet upphör i juni 2018, vilket som Skolverket påpekade i sin delrapportering, innebär att skolor som har investerat, rekryterat, organiserat och bedrivit utvecklingsarbete för att ha fjärrundervisning, behöver avbryta processen.

Förutom att underlaget för utvärdering är litet, ger knappast försöksverksamhet med det aktuella upplägget någon generaliserbar kunskap. De som ingår har själva valt att delta och det saknas möjligheter att göra jämförelser med andra verksamheter. Försöksverksamheten är inte heller kopplad till någon form av stöd från Skolverket. Den här typen av försöksverksamhet handlar om att tillåta huvudmän och skolor som ansöker och uppfyller vissa kriterier att följa andra regler än de ordinarie. En utvärdering handlar då endast om att undersöka hur det ser ut i de studerade verksamheterna och analysera deras vunna erfarenheter.

Referenser

Gareis, Marita & Oxley, Simeon (2015), *Uppsalamodellen. Att undervisa modersmål i klassrum och på distans. Projektbeskrivning och handledning*. Fortbildningsavdelningen för skolans internationalisering, Uppsala universitet.

Sameskolstyrelsen (2017), *Rapport fjärrundervisning 2017*. Dnr. 96/2017 P 100.

Skolverket (2017), *Yttrande över betänkandet Entreprenad, fjärrundervisning och distansundervisning (SOU 2017:44)*. Dnr. 2017:0108.

Skolverket (2017), *Fjärrundervisning. Delredovisning av regeringsuppdrag enligt regleringsbrev 2015*. Redovisning av regeringsuppdrag. Dnr. 2015:1246.

Skolverket (2017), *Uppföljning av språkintröduktion. Beskrivande statistik på nationell nivå och exempel på hur nyanlända elever kan ges möjlighet att använda sitt modersmål i undervisningen*. Rapport 454.

SOU 2012:76, *Utbildning för elever i samhällsvård och fjärr- och distansundervisning*. Betänkande av utredningen om utbildning för barn och ungdomar i samhällsvård samt distansundervisning.

SOU 2017:44, *Entreprenad, fjärrundervisning och distansundervisning*. Slutbetänkande av utredningen om bättre möjligheter till fjärrundervisning och undervisning på entreprenad.

Bilaga 1: Regeringsuppdraget

Statens skolverk ska följa upp hur fjärrundervisning, inklusive fjärrundervisning enligt förordning om försöksverksamhet med fjärrundervisningen (2015:481), används inom grundskolan och motsvarande skolformer, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och utbildning vid de särskilda ungdomshemmen. Myndigheten ska utvärdera fjärrundervisningen avseende dess effekter för elevers och olika elevgruppers inhämtande och utveckling av kunskaper och värden samt lärarens bedömning av elevers kunskaper. Myndigheten ska även bedöma hur möjligheten till fjärrundervisning påverkar huvudmännens kostnader och incitament att anställa behöriga lärare samt elevers tillgång till undervisning. Utifrån ovanstående ska myndigheten bedöma under vilka förutsättningar och i vilka ämnen som fjärrundervisning kan bedrivas med god kvalitet. Myndigheten ska lämna en delredovisning av uppdraget till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) senast den 15 mars 2017 och en slutredovisning senast den 15 november 2018.

Bilaga 2: Skolverkets uppföljningsaktiviteter

Under 2016 och 2017 har vi träffat representanter från följande organisationer och samtalat om erfarenheter, möjligheter och utmaningar kring fjärrundervisning:

- FoUI (Forskning och Utveckling/Innovation), Kommunförbundet Norrbotten
- Ifous (Innovation, forskning och utveckling inom förskola och skola)
- Lapplands kommunalförbund (inkl. skolenheter i Jokkmokk och Gällivare)
- Luleå tekniska universitet, institutionen för system- och rymdteknik
- Sameskolstyrelsen
- SKL (Sveriges Kommuner och Landsting)
- Skolinspektionen
- Enheten för flerspråkighet (tidigare Språkskolan), Uppsala kommun
- Storumans kommun (inkl. skolenheter i Storuman och Tärnaby)
- Teknologisk Institut (konsult till Styrelsen for It och Laering, Danmark)
- Umeå universitet, pedagogiska institutionen
- Uppsala universitet, Fortbildningsavdelningen för skolans internationalisering
- Utdanningsdirektoratet med Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring og Virtuelle matematiskskolan, Norge
- Värmdö skärgårdsskola (inkl. filialer på Svartsö och Möja)

Vi har deltagit vid följande seminarier och konferenser:

- Workshops arrangerade av Ifous, ICT (The Interactive Institute) och Umeå universitet i samverkan med SKL (2016-09-01, 2016-12-01, 2017-04-27)
- Nätverkskonferens arrangerad av MediaCenter och Region Västerbotten (2016-11-30)